

Euskararen azpi-instituzionalizazioa esparru akademikoan: datuak, galderak eta erronkak

Karmele Artetxe

*UPV/EHUko Hezkuntzaren Teoria eta Historia Saileko
irakaslea eta UEUko Historia Saileko kidea*

Euskarazko produkzio eta komunikazio zientifikoaren fenomenoaren ezin interesgarriagoa da XXI. mendearren lehen hamarkada honetan. Euskarak mende erdi baten buruan goi mailako esparruan komunikazio eremu bat eratzea lortu du hizkuntza txiki eta gutxitua izanik. Hala ere, dena ez da loria. Argi-ilunak badira.

Nire asmoa, artikulua honetan, goi mailako euskarazko produkzioaren zenbakizko deskribapen bat egitea da, hurbilpen gisakoa, eta gaur egungo testuinguruan kokatzea. Azken hamarkadetan esparru honetan egindako lorpenak aipatzeaz gainera, zenbait arazo edo puntu ilun mahaigaineratu nahi ditut, irakurketa 'heroikoetatik' urrunduz. Testuan zehar, datuekin batera, nire ibilbide akademiko pertsonalaren gaineko zenbait ohar tartekatuko ditut. Biak ala biak euskarak gaur egun goi-mailan bizi duen azpi-instituzionalizazioaren hurbilpen desberdinak dira eta ikuspegi osagarria ematen dute.

Euskarazko goi mailako ekoizpenari buruz hemen jasotako ideiek eta datuek nire tesian dute abiapuntua, baina kasu honetan datuak eguneratzen saiatu naiz, baita ideia batzuk

gehiago sakontzen ere. Bestalde, artikulua honetan, datuei baino, hausnarketari garrantzi handiagoa eman diot, tesian jasotako azterketa bibliometriko zehatzaren bertsio dibulgatiboagoa ondu nahian¹.

Historia karrera amaitzean, UEUko Inguma datu-basean lanean aritu nintzen ia lau urtez². Une batean, 2004. urtean lan finko hura utzi eta Inguma abiapuntu harturik doktorego-tesia egitea erabaki nuen. Apustu nahiko zoroa izan zen, gehiegi pentsatu gabea baina aldi berean oso argi neukana. Laster lortu nuen UPV/EHUko diru-laguntza bat euskaraz tesia egiteko. Beka baten antzekoa eskakizunetan, baina ez onuretan. Zeren hori ere argi neukan, tesia euskaraz egin nahi nuela. Diru-laguntza gerora etorri zen.

Unibasq-eko akreditazioa iaz eskatu nuenean, eskaria presatzean, jasotako diru-laguntza 'doktorego aurreko beka' gisa sailkatu nuen, nahiz eta berez ofizialki 'diru-laguntza' izan. 'Diru-laguntza' izateak, eta ez 'beka' bat, ondorioak zituen bai estatus akademikoan zein ekonomikoan. Horren gainean sasoiako euskara errektoreordeari idatzi nion, esanez bidegabea zela zirrikitu legalak erabiltzea hala-moduzko laguntzak emateko (eta ez egiazko bekak) euskaraz tesia egiten zutenei. Eta euskarazko tesiak sustatzea erabakitzen bazen, ezin zela estatus akademikorik gabeko diru-laguntza txikien bidez bultzatu. Garai hartan ez zidaten kasurik egin. Urteekin egoera hobera aldatu da, ez nire idazkiari esker, baina edonola ere. Noizbait konplexuak gainditu dira, beste errektoreorde batzuk pasatu dira eta jada euskaraz tesia egiten dutenek benetako doktorego aurreko beka 'normal' bat eskura dezakete.

Azkenean tesia bukatu eta 2010. urtean defendatu nuen: 'Euskal Komunitate Zientifikoa. Azterketa historikoa eta bibliometrikoa'. Tesian bi gauza aztertu nituen: batetik, komunitate zientifikoaren eraketa eta bilakaera historikoa, eta, bestetik, gaur egungo goi mailako euskarazko produkzioa, kide kopurua eta azpiegitura. Azterketa bibliometrikoa egiteko erabilitako informazio-iturria Inguma datu-basea izan zen. Ez zen azterketa bibliometriko hutsa izan, datu horiek

bere testuinguruan kokatzen ahalegindu nintzen. Izan ere, bata eta bestea elkarrekin lotuta daude: euskarazko produkzioaren ezaugarriak (jakintza-arloak, azpiegitura...) lotuta daude hainbat faktore historikorekin, esate baterako, Euskal Herriko goi mailako ikasketen ezarpen berantiarrarekin. Lan horren emaitza argitaratuta badago ere, aitortu behar dut ez duela interes berezirik sortu ez unibertsitateko errektoreordetzetan, ez katedretan, ez liburutegi zerbitzuetan, ezta Eusko Jaurlaritzan ere. Behintzat orain arte.

Produkzio zientifikoaren oinarritzko ezaugarriak

Has gaitezen euskarazko produkzio zientifikoaren gaineko zenbait zertzelada ematen. Lehenengo aipatu behar dudana ez da datu bat, baizik eta ideia edo kontzeptu marko oinarritzko bat: euskarazko produkzio zientifikoa normala da. Bestela esan: euskarazko produkzioa, hizkuntza gutxitu batean badago ere, ez da salbuespenezko produkzioa. Hasteko, ekoizpen idatzia, normalizazioaren ezaugarritzat hartzen dena, euskaraz egon badago eta zehazki 1968tik Euskara Batuan ekoiztia dago. Bi: euskarazko produkzioa dokumentazio zientifikoaren ohiko moldeetara egokitzen da, eta horregatik posible da euskarazko produkzio zientifikoaren azterketa estatistikoak edo bibliometrikoak egitea. Posible ez ezik, beharrezkoak dira azterketa bibliometrikoak euskarazko produkzioaren diagnostiko egokia egiteko eta sustapen politika eraginkorrak diseinatzeke. Hau da, gainditu egin behar dira azterketa kualitatiboak, non aditzera ematen den euskarazko produkzioa eskasa dela, eta produkzio guztia mugarri sakabanatuak aztertuta argitzen den.

Euskarazko produkzioa zabala da, urtero-urtero lan berriak argitaratzen dira, artikulua, itzulpenak, eta abar. Etengabeko

Euskarazko produkzioa,
hizkuntza gutxitu
batean badago ere,
ez da salbuespenezko
produkzioa

hazkundean murgilduta dago, zorionez, nahiz eta zorion horrek zoritxar batzuk ere badakartzan. Esate baterako, produkzioaren etengabeko hazkundearen ondorioz, produkzioaren sakabanaketa gero eta handiagoa da, baita zahartzea ere, eta urteko produkzio guztia zein den ezagutzea gero eta zailagoa da. Horregatik, Inguma moduko proiektuek dokumentazio zientifikoaren berezko joerak, sakabanaketa eta zahartzearen ondorioak mugatzen laguntzen dute. Horretarako hain zuzen ere prestatzen dira horrelako proiektuak, sakabanaketa eta ahanztura gainditzeko, besteak beste. Inguma, halaber, bestelako baliabiderik ezean, euskarazko produkzioaren azterketa bibliometrikoak egiteko baliagarria da.

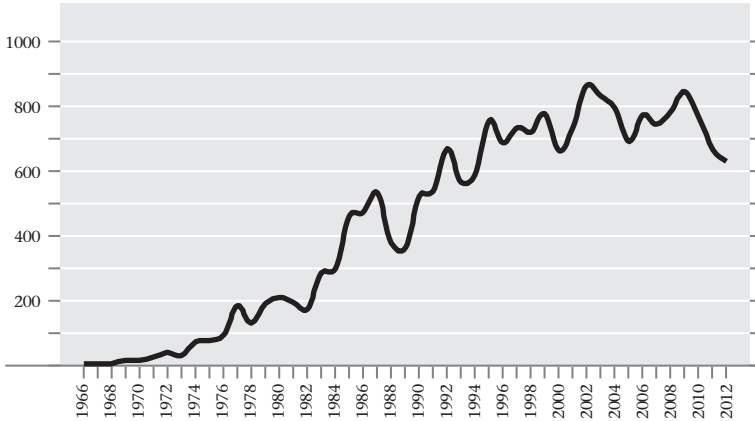
Bestalde, aipatu behar da aldizkariak euskarazko komunikazio zientifikoaren oinarri direla. Euskarazko dokumentazio zientifikoaren zati handiena aldizkarietan argitaratzen da. Hori ere normaltasun adierazle bat da.

Hazkundearen gaineko azterketa

Esan dudan bezala, euskarak ohiko lege bibliometrikoak betetzen ditu. Hazkunde esponenzialaren legea, Price-ren lege gisa ezaguna, aztertuko dugu segidan. Priceren legeak dio produkzio zientifikoa modu esponenzialean hazten dela, hau da, bere hazkundera hain dela arina, ezen produkzioa 10 edo 15 urteren buruan bikoizten dela, harik eta une batetik aurrera hazkundera moteldu egiten den sabaia jo arte.

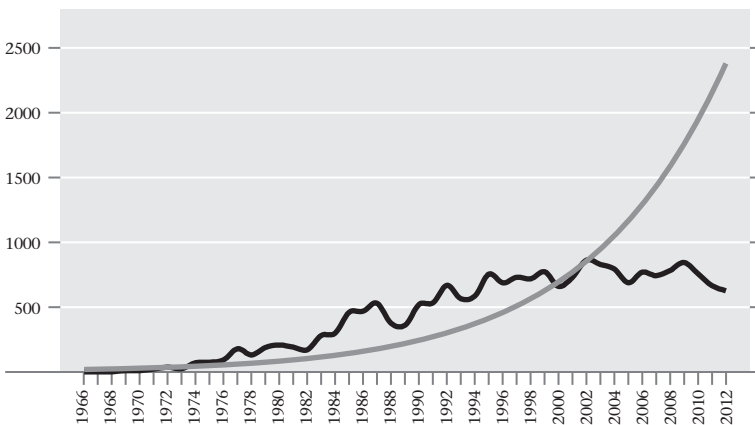
Lehenengo grafiko honetan, euskarazko produkzio idatziazen urtez urteko bilakaera adierazten da. Ikusten denez, gorabehera txiki batzuk badira ere, urtez urte euskarazko produkzioa etengabe hazi da. Esate baterako, 1980. urtean euskaraz 200 bat dokumentu zientifiko publikatzen baziren, 1990. urtean 500 izan ziren. Hortaz, hamar urteren buruan euskarazko produkzioaren hazkundera bikoiztu egin zen. Beraz, esan daiteke euskarak Priceren hazkundearen legea betetzen duela, euskarazko produkzio zientifikoaren hazkundera esponenziala baita.

1. *grafikoa.* Euskarazko produkzio zientifiko idatziaren urtez urteko ekoizpena (1966-2012). Ezkerretik eskumara urteak, eta goitik behera argitaratutako dokumentu kopurua (artikuluak, liburuak, liburu atalak, itzulpenak eta doktorego-tesiak agregatuta).

Baina legea betetzea baino garrantzitsua da adierazle horrek gaur eguneko euskarazko produkzioaren diagnostikoa egitea ahalbidetu dezakeela. Ikus dezagun:

2. *grafikoa.* Euskarazko produkzio zientifiko idatziaren urtez urteko ekoizpena beltzez eta Priceren legearen arabera hazkunde teorikoa grisez. Ezkerretik eskumara urteak, eta goitik behera argitaratutako dokumentu kopurua (artikuluak, liburuak, liburu atalak, itzulpenak eta doktorego-tesiak agregatuta).

Grafiko horretan (2. grafikoa) marra grisak irudikatzen du zein izango litzatekeen hazkunde esponentzial ideala, edo teorikoa. Ikusten denez, euskarazko produkzioaren hazkundera hasierako urteetan Priceren legearen gainetik egon zen. Baina azken hamar urteetan, marra biak, beltza (produkzio erreala) eta grisa (teorikoa), banatu dira. Hau da, euskaraz produzitzen jarraitu dugun arren, gaur egun euskarazko goi mailako produkzioak hazkunde negatiboa bizi du, eta, beraz, euskarazko produkzio zientifikoa bere hazkunderaren mugara heldu da. Gaur egungo baldintzak (unibertsitate, argitaletxe, irakurle, idazle, eta abarrenak) aldatu ezean, hazkundera gero eta txikiagoa izango dela ematen du. Horra politika zientifikoak diseinatzen dituztenentzat balizko jomuga bat, baldin eta euskara eremu horretan garatzeko gogo akademikorik edota borondate politikorik balego.

Normala bai, ez ohikoa ere bai

Produkzioa normala dela nabarmentzean, zenbait aurreiritzi eta mito apurtu nahi genuke. Hala ere, ezin da ukatu fenomeno bitxia dela hizkuntza txiki eta gutxitu bat goi maila-

Gaur egun
euskarazko goi mailako
produkzio zientifikoak
hazkunde negatiboa
bizi du, eta, beraz,
bere hazkunderaren
mugara heldu da

ko esparruan erabiltzea, hau da, unibertsitateko irakaskuntzan eta ikerkuntzan. Bitxia eta ez ohikoa da hizkuntza gutxitu bat aurkitzea esparru akademikoan, eta bere zirkuitua eratu izana. Ez da bakarra, baina bai hori lortu duen bakanetakoa. Izan ere, komunikazio zientifikoaren joera da hizkuntza bakarra erabiltzea ikertzaileen artean. Gaur egun,

Bigarren Mundu Gerraz geroztik, ingelesa nagusitu da, baina aurretik beste batzuk ziren zientzia hizkuntza.

Hizkuntzaren normalizazioaren alde ekimen asko izan dira. Normalizazio prozesu horretan, indar handia jarri da

historikoki irakaskuntzan, edo hobeto esanda, eskola mailan. Izugarrizko esfortzua egin da Haur Hezkuntzan eta Lehen Hezkuntzan. Lorpenak nabarmenak izan dira, baita hutsuneak ere, eskola ez baita nahikoa gizartea euskalduntzeko. Unibertsitate mailako esparruan, berriz, esfortzua ez da horrenbestekoa izan. Egon dira ekimenak eta proiektuak, UEU tartean, baita beste batzuk ere, euskararen erabilera goi mailako esparruan normalizatzeko asmoa izan dutenak.

Gogoratu behar da Euskal Herrian sortu diren unibertsitateak, bai pribatuak eta bai publikoak, sorreran erdaraz elebarrak zirela. Euskal kulturgintzaren eta euskaltzale batzuen lan eta nekeei esker, euskara unibertsitatean sartzen hasi zen. Hori gertatu da UPV/EHUn, esate baterako. Unibertsitatea euskalduntzeko ekimena ez zen sortu zerbitzu publikorako bokazioa zuen unibertsitatearen barruko estamentuetatik, baizik eta euskaltzaleengandik. Zorionez, euskaltzale horiek barruan konplize batzuk topatu zituzten. Baina hasieran ez zen unibertsitate politika aktiborik egon. Hizkuntza plangintzak gerora etorri ziren.

Ezbairik gabe, prozesu horretan UPV/EHUk egin du ibilbiderik zabalena, eta beste batzuk oso atzean geratu dira. Nafarroako Unibertsitate Publikoan, esate baterako, ikasle euskaldunek ez dute euskaraz ikasteko aukerarik. Matrikulatzeko eskatzen zaie, ikusarazteko ikasleria euskaldunaren kopurua zenbatekoa den, nahiz eta gero sarritan ezin dituzten irakasgaiak euskaraz eman ez dagoelako irakasle (kontratatu) nahikorik.

Euskarazko produkzio zientifikoa normala bada ere, zenbait bereizgarri ditu. Eta lehena dagoeneko, zeharka behintzat, aipatu dugu: hizkuntzaren egoera gutxitua bai gizartean bai unibertsitatean ere. Bigarrena ekoizpenaren azpiegitura instituzionalari dagokio. Ingelesezko, frantsesezko zein gaztelaniazko produkzio zientifikoaren erakunde ekoizle nagusiak unibertsitateak, goi mailako ikerkuntza zentroak eta ospitaleak dira. Hau da, azpiegitura oso sendoak, baliabide ekonomiko eta profesional ugari dituztenak atzean, eta, urrunean,

lukuru asmorik gabeko erakundeak, goi mailako kultur elkarte eta erakundeak. Azken horiek normalean produkzioaren %5-6 baino gutxiago ekoizten dute. Euskaraz, berriz, alderantzizko egitura dugu. Gure kasuan, euskal kultur gintzan diharduten erakundeak dira ekoizpena ahalbidetzen duten azpiegitura nagusiak, eta ondoren, urrunago, unibertsitateak. Adibide bat: Inguman identifikatutako 46 argitaletxeetatik, ugarienak kultura eta zientzi erakundeenak dira (adb. Euskaltzaindia, UEU, Aranzadi Zientzi Elkarte, UZEI, Eusko Ikaskuntza...). Guztira mota horretako argitaletxeak 19 dira, eta argitaletxeen produkzioaren %62,6 ekoitzi dute. UPV/EHU, DU eta NUPen argitalpen zerbitzuek, berriz, produkzioaren %23 kaleratu dute (hiruretatik UPV/EHU da erabat nagusi). Beraz, goi mailako euskarazko liburugintza Euskal Herriko elkarte eta erakunde kultural eta zientifikoek eutsi izan dute, eta ez unibertsitateek. Eta liburuak beharrean artikulu zientifikoek gaineko datuak emango bagenitu, antzeko emaitza izango genuke, aurrerago ikusiko dugunez.

Hizkuntzaren batasuna nagusiki Euskaltzaindiak beste kultur eragile batzuekin batera egin bazuen, zientzia eta teknika erakunde euskara nagusiki euskal kultur gintzak prestatu zuen. Hau da, unibertsitate kanpo elaboratu zen, nahiz eta horretan aritutako batzuk unibertsitateko irakasleak izan. Izan ere, une hartan, 70eko hamarkadan, unibertsitateak ez ziren aukerarik ematen euskararen prestaketa eta egokitze lanak unibertsitatean bertan egiteko. Plaza askoz ere egokiagoak suertatu ziren, adibidez, UEU, Elhuyar edota UZEI.

Prozesu historiko horrek epe luzeko eragina izan du, eta gaur egun ere goi mailako euskarazko produkzioaren ekoizle nagusiak ez dira unibertsitateak, komunitate zientifiko normalizatuetan ohikoa den moduan, baizik eta euskal kultur gintzako elkarteak. Beraz, alde horretatik esan liteke euskara goi mailako esparruan azpi-instituzionalizatuta dagoela, euskarazko unibertsitate ofizialik ez dagoelako (nahiz eta euskarazko eskaintza akademikoa duten unibertsitateak badiren), eta produkzio gehiena ofizialak ez diren edo administrazio

publikoetatik kanpo kokatutako kulturgintzako erakunde eta elkarteen esku dagoelako.

Hirugarren bereizgarria: egile euskaldunen arteko lankidetzaz oso txikia da. Hau da, beraien arteko harremanak egon badaude, baina liburu edo artikuluen prestaketa norbanakoaren lana da nagusiki. Hizkuntza nagusi batean ekoiztutako lan batek, Science Citation Index-ean (SCI) jasotakoak, adibidez, batez beste 3-6 egile izan ditzake, eta, aldiz, euskarazkoetan ohikoena egile bakarra izatea da. Are gehiago, euskarazko produkzio zientifiko idatzia-
ren %80k egile bakarra du.

Fenomeno hori, besteak beste, jakintza arloarekin ere lotuta dago. Hau da, Zientzia arloko gaitan egileen arteko lankidetzaz handiagoa da Giza eta Gizarte Zientzietan baino, eta euskaraz Giza eta Gizarte Zientzietako gaiak nagusi dira (erdaretan, aldiz, Natur Zientziak, Zientzia Hutsak, Ingeniaritza eta Osasun Zientziak dira gailen).

Goi mailako euskarazko produkzioak hiru baldintzaren nagusi ditu: lehena, finantziario eredu; bigarrena, azpiegitura; eta hirugarrena, tradizioa

Baldintzarenak: finantziarioa, azpiegitura eta tradizioa

Ez da kasualitatea euskaraz gehien lantzen diren gaiak Giza eta Gizarte Zientzien arlokoak izatea, goi mailako euskarazko produkzioaren baldintzaren ugarien ondorio baizik. Gure ustez, badira hiru baldintzaren nagusi: lehena, finantziario eredu; bigarrena, azpiegitura; eta hirugarrena, tradizioa.

Euskarazko azpiegitura zientifikoa nagusiki euskal kulturgintzak sortu eta eusten duela esan dugu. Euskal kulturgintza horrek autofinantziario maila apala du, eta nagusiki administrazio publikoaren kultura eta hezkuntza sailetatik (Jauraritza, diputazio...) eratorritako diru-laguntzetatik egikaritzen

ditu bere proiektuak. Beraz, euskararen inguruko hizkuntza politika eta plangintzek eusten dute euskarazko goi mailako produkzioa. Hau da, euskarazko ekoizpen zientifikoak, ikuspegi administratibo batetik, ez du loturarik politika zientifikoekin, hizkuntza politikekin baizik.

Giza eta Gizarte Zientzien arloko gaiak lantzeko, baliabide gutxi behar dira eta hizkuntza politiketarik eratorritako diru-laguntzekin finantza daitezke. Beste jakintza arlo batzuk, berriz, Fisika, Kimika, eta abar, esperimentalagoak diren neurrian, eta berariazko azpiegiturak (adb. laborategiak) eta tresnak (adb. partikula-azeleragailuak) behar dituzten heinean, ezin finantza daitezke hizkuntza politikarik eratorritako baliabideekin. Beraz, goi mailako euskarazko produkzioak gaur egun duen azpiegitura mugatuarekin, nolabaiteko jarduera duina Giza eta Gizarte Zientzietan soilik planteatu daitezke. Zientzia eta Teknologiarenekin esparruan gaur egun euskaraz egiten dena (testuliburuak, ikastaro laburrak, dibulgazio aldizkariak, eta abar) baliabide mugatuarekin aurrera ateratu daitezkeena da.

Halaber, ezin da gutxietsi tradizioa. Euskaraz tradizio gehien duten gaiak Giza eta Gizarte Zientzien arlokoak dira. Izatez, arlo horretako lanak 1936ko gerra aurretik jada baziren. Eta gerraosteko lehen hamarkadetan aintzakotza handiagoa izan zuten euskal idazleen artean Literaturak, Teologiak edo Filosofiak, adibidez, zientziekin baino.

Eta puntu honetan, 1959an Charles Percy Snow fisikari ingelesak Cambridgeko unibertsitatean emandako hitzaldi ezagunari erreparatu nahi diot. Arin esanda, Snowek, bere hitzaldi famatuan, bi kultura akademiko zeudela aipatzen zuen: batetik, zientziak, eta, bestetik, humanitateak (edo letrak). Batean eta bestean ari diren pertsonak unibertsitatean egon arren, oso kultura desberdinak zituztela defendatzen zuen Snowek. Bi muturretan zeudela eta bi kulturen artean komunikazio oso txikia zegoela zioen, eta horren ondorioz diziplinartekotasunik ez zegoela. Snowek kultura bien arteko hurbiltze bat proposatu nahi zuen, noski. Ideiok 1959koak dira. Ikus dezagun Euskal Herrian zer gogoeta egiten zen urte berean:

Ba-du euskerak bere edertasuna non agertu: ele-eder edo literaturan, izate-gaiean edo metapisikan, eder-legeetan edo estetikan, izkeran edo gramatikan. Utzi detzagun kimika ta olakoak, oriek ez baitira giza-izkuntza yatorra. Oriek ez dute batere edertu iñongo izkuntzarik. Itsusitu bai, gogotik (Orixe, 1959).

Aipu horretan ikusten denez, Orixek, Snowek bezalatsu, argi eta garbi ikusten zuen bi kultura zeudela, batetik Literatura, Hizkuntzalaritza, eta abar, eta bestetik Natur Zientziak eta Zientzia Hutsak. Baina azken horiek Orixerentzat ez ziren interesgarriak, eta euskara horietan erabiltzeak ez zuen zentzurik.

Testu zati hori atera dugu Orixek Jakin aldizkarira 1959an bidalitako eskutitzetik. Gogoratu behar da Jakin aldizkarian garai honetan argitaratu zela Joseba Intxausti gaztearen 'Illobira bultzaka' artikulua. Izenburu gogorra zuen lan horretan, ideia argi bat defendatzen zuen idazle segurarrak: garbizaleek euskara hiltzera kondenatzen zutela, bai hizkuntza hautua-reatatik, baita jorratzen zituzten gaiengatik ere.

Euskera illobira bultzatzen ari zaizkigu zenbait euskal-idazle, nai dan borondate onenarekin bada ere. [...] Euskera-jauregian ez dugu antxiñako irudi, arri, ezur eta abarrentzako ikusleku txukunik bear, ez; jauregi-kolkoa bizitzaz, lantegiz, laboratorioz, jakintzaz bete bear dugu: bizitza, bizitza bear da (Intxausti, 1959).

Hizkuntza hautuak, garbia edo mordoiloa, tematikan eragina zuen. Oro har, garbizaleek gai 'zerutiarrak' edo espiritualak (Filosofia, Teologia...) jorratzen zituzten bitartean, 50eko hamarkadaren bukaeran euskara 'mordoiloaren' aldekoek kultur gaiak, 'mundutarrak' ziren horiek, landu nahi zituzten, besteak beste zientziak. Hor azaleratu zen euskara esparru berrietara hedatzeko ikusmira bat, hurrengo hamarkadetan segida izan zuena, eta gaur egun ere ondo datorrena gogora ekartzea.

Euskal endotematikaren arrisku iragarria

Une batez tradizioaren eragina alde batera utzi eta datu gordinetara itzul gaitezen. Euskaraz produkzio gehien duten jakintza arloak 'euskal' kontzeptuari lotuta azaltzeko 'erraztasuna'

izaten dutenak dira. Eta, oro har, Giza eta Gizarte Zientziak hobeto moldatzen dira etiketa horretara. Hots, 'euskal historia' edota 'euskal literatura' kategoria arrunt eta finkatuak egiten zaizkigu, eta, hain zuzen ere, diziplina horien inguruan euskarazko produkzioa nahiko ugaria da. Aldiz, Ingeniaritza edo Medikuntzari 'euskal' adjektiboa eranstea, ez zaigu burura ezer ezagunik etortzen, ez bada ingeniari euskaldun bat, Euskal Herriko medikuntzaren historia... Eta, berriro

Jakintza-arlo bat
'euskal gai' gisa
egituratzeak auzi
horren inguruko
euskarazko produkzioa
errazten du, eta
Giza eta Gizarte
Zientzien arloak
moldagarrienak dira

ere, Giza eta Gizarte Zientzietara egin dugu saltoa, nahiz eta abiapuntuan Ingeniaritza edo Medikuntzan geunden. Hortaz, jakintza-arlo jakin bat 'euskal gai' gisa egituratzeak auzi horren inguruko euskarazko produkzioa errazten du, eta zentzu horretan Giza eta Gizarte Zientzien arloak moldagarrienak dira.

Beraz, arazoa 'euskal gai' edo 'euskal esparrura' begira gartzan ez diren arloetan dago, hor euskaraz gutxi produzitzen baita.

Auzi hori, beste askoren modura, ez denez oraingoa, berriro ere atzera egingo dugu, 50eko hamarkadaren amaierara. Jakin aldizkariko Iñaki Bastarririk eta Txillardegik eztabaida gogorra izan zuten gai horren inguruan. Zer pasatu zen? Txillardegik atera berri zuen bere eleberri existentzial ezaguna, *Leturiaren egunkari ezkutua* (1957). Bastarririk Txillardegiri kritikatu zion aukeratutako tematika. Izan ere, protagonista donostiarrak kontatzen zituenak ez zeuden lotuta Euskal Herriari, baizik eta kezka existentzialak ziren, bakardadea, tristezia... Txillardegik, besteak beste, honela erantzun zion:

Zure ustez 'Euskalerriko gaiak' ukitu bear dira bakarrik. Zure ustez, oker ez banao, ezpaitzera zu leenengo xinplekeri oietan, euskeraz idazteko 'emengo' zerbaitez egin bearda. Zertara joko 'kanpora'? Baña, zer da 'emen'? Zer da Euskalerrria zure ustez?

Badakit. Diferente dena: izkuntza dena, lamiñen ipuiak, basojauna, baserria, korrika-apostuak, aitonen semeen istorioak, eta abar (Txillardegi, 1958).

Bastarrika eta beste askoren axioma zen hizkuntza-ere-muak tematika mugatzen zuela. Eta gaur egun ere askok antzera pentsatzen dute. Hori ontzat ematen badugu, euskara moduko hizkuntza txiki eta gutxituen garapena erabat mugatuta egongo da. Izan ere, hizkuntza txiki horiek espazio geografiko eta hitzun komunitate txikiak dituztenez, gaien aniztasunaren aldetik mugapen larriak pairatuko dituzte. Gainera, axioma hori onartuz gero, erdaren apriorismoa indartzen da, hau da, erdarek edozein gairi buruz aritzeko balio dutela.

Euskara euskal gai direlakoez aritzeko erabili behar dugula eztaba daezina den moduan, beste edozein gai lantzeko ere balio beharko luke, hitzunik hizkuntza edozertarako behar edota erabili dezakeelako. Hala ere, administrazio publikoen politika aurrerakoi batzuen ikerketa deialdian, aipatzen da diru-laguntza eskuratzeko orduan lehentasuna izango dutela Euskal Herriarekin lotutako gaiek. Ikerketa euskaraz egitea sustatu beharko litzateke, eta ez euskal gai bat izatea. Hitzuna da gutxitua dagoena, are goi mailako esparruan, eta hori da suspertu behar dena.

Aldizkarietan argi-ilun zenbait

Aldizkariak komunikazio zientifikoaren oinarri izan ohi dira. Ikus dezagun goi mailako zelako aldizkariak ditugun Euskal Herrian; izan ere, horren araberakoa izango da euskarazko komunikazio zientifikoa. Azken 40 urteotan euskaraz eta goi mailan zerbait ekoitzi duten 108 aldizkari katalogatuta daude Inguman. 108ek ez dute multzo homoginoa osatzen: batzuk 2001. urtean sortu ziren (adb. *Gogoa*), eta beste batzuk 50eko hamarkadan (adb. *Egan*); batzuk gai jakin batean espezializatuta daude (*Musiker*), eta beste batzuk, berriz, zenbait jakintza-arlo barne hartzen dituzte (*Uztaro*). Guk aldizkariak

hizkuntzaren erabileraren arabera sailkatu ditugu: batetik, euskarazko aldizkariak, hau da, euskara hutsez argitaratzen diren aldizkariak; eta, bestetik, aldizkari ‘eleanitzak’, erdararen batean edo gehiagotan argitaratutako aldizkariak, non euskarazko lan bat, edo gehiago, argitaratu den.

Euskarazko 22 aldizkari ditugu, baina hiru dagoeneko ez dira editatzen; beraz, bizirik gaur egun 19 aldizkari daude. Aldizkari eleanitzei dagokienez, Inguman 86 daude. Kasu honetan, desberdindu behar dira euskara eta erdararen erabilera orekatua egiten duten aldizkariak (hala nola, *Lapur-dum*, *Fontes*, eta abar) eta nagusiki erdaraz kaleratzen diren aldizkariak, zeintzuetan euskarazko lanak tartekatzen diren. Azken horiei ‘aldizkari diglosikoak’ deituko diegu. Esate baterako, UPV/EHUK argitaratutako aldizkari bat ekarriko dugu adibide gisa, *Zer* aldizkaria, *Kazetaritza* eta *Komunikazio Zientzien* alorrekoa. 35 zenbaki argitaratuta ditu, baina guztira 10 artikulua baino ez dira kaleratu euskaraz. Kontuan izan behar da UPV/EHUn euskarazko *Kazetaritza* eta *Komunikazio* karrera ikas daitekeela, hau da, irakasleria eta ikasleria euskaldun masa bat badela. Orduan, *Zer* aldizkarian zergatik ez dira lan gehiago euskaraz argitaratu? Arrazoia zehazki ez dakigu, ez dugu ikertu, baina argi dagoena da euskarazko *kazetaritza* eta *komunikazio*erentzat *Zer* aldizkaria urrun dagoela erreferentziala izatetik. Agian, aipatutako erreferentzialtasuna beste aldizkariaren batek izan dezake, nahiz eta jakintza-arlo horretan espezializatuta ez egon. Posible da *Uztaro* aldizkariak, *Giza* eta *Gizarte Zientziei* buruzkoa izanik ere, aipatutako jakintza arloko irakasle eta ikertzaile euskaldunentzat erreferentzialtasun handiagoa izatea *Zer* aldizkari espezializatuak baino.

Zer aldizkariaren kasua, zoritxarrez, ez da salbuespena eta ez dugu zirrara sortzeko aipatu. *Zer* sakoneko eta egiturazko arazo baten adibide bat baino ez da. Izan ere, euskarazko 22 aldizkarietan euskarazko produkzioaren %80 argitaratzen da, eta beste 86 aldizkarietan %20. Aipatutako 22 aldizkarietako 19 euskara hutsean argitaratutako aldizkariak dira, eta beste

hirurak euskarazko lan ugari kaleratzen dituzten aldizkari 'leanitzak' (ez diglosikoak). Beraz, orokorrean esan daiteke euskarazko produkzioaren erreferentzialtasuna aldizkari euskaldunek dutela, aldizkarietan kaleratutako produkzio gehiena euskaraz ekoiztutako aldizkari euskaldunetan kontzentratzen baita. Beste 86 aldizkarietako euskarazko produkzio txikia da eta oso sakabanatuta dago. Bereziki aipagarria da aldizkari diglosikoek *laissez faire* jarrera politikoki zuzenarekin sortzen duten egoera konplikatu komunikazio zientifikoaren esparruan. Izan ere, mota horretako aldizkarietako euskarazko lanak sistematikotasunik gabe argitaratzen dituzte, askotan ikusezinak bilakatzen dituzte eta euskarazko komunikazio zientifikoaren fluxua eten egiten dute

Aldizkari diglosikoek euskarazko lanak sistematikotasunik gabe argitaratzen dituzte, askotan ikusezinak bilakatzen dituzte eta euskarazko komunikazio zientifikoaren fluxua eten egiten dute

zarako komunikazio zientifikoaren fluxua eten egiten dute. Hau da, unibertsitateko kideentzat zaila da mota horretako aldizkarietan argitaratutako euskarazko lanen jarraipenik egitea. Beraz, euskaraz egonik ere, ausaz aurkitzen dira, eta, ondorioz, irakurketa eta erabilera ez dute guztiz ziurtatuta.

Beste datu esanguratsu bat nabarmenduko dugu. Gorago liburuei buruz aipatu dugun ildo berean, euskarazko aldizkariak ere bi erakunde motak ekoizten dituzte: lehenengo euskal kulturgintzak, eta ondoren unibertsitateak. Aldizkarietan argitaratutako euskarazko produkzio gehiena euskal kulturgintzak plazaratutako aldizkarietan kaleratzen da. EAEn zein Nafarroan, berriz, ingelesez edota gaztelaniaz ekoizten diren lan zientifikoaren %70-80 unibertsitateek ekoizten dute; beste %20 bat argitaletxe komertzial, ospitale, ikerketa zentro eta enpresek; eta lukuru asmorik gabeko erakundeek ekoizpena %3-5 artekoa da. Euskararen kasuan, berriz, atzetik aurrera hasi behar dugu ostera ere. Inguman jasotako

datuetan oinarrituz, elkarre edo lukuru asmorik gabeko erakundeek argitaratzen dituzte euskarazko lanak dituzten aldizkari gehienak, eta beraiek dira, salbuespenak salbuespen, euskara hutsezko aldizkari proiektuak dituztenak.

Beraz, hizkuntza bakoitzeko ekoizpen zientifikoak erakunde azpiegitura desberdina du atzean. Horrek guztiak, noski, ezinbestean baldintzatzen du euskarazko produkzio eta komunikazio zientifikoa, baita komunitate zientifikoaren neurria, gaiak, garapena eta aitorpen soziala zein instituzionala ere.

Unibertsitateek plazaratutako aldizkarietatik UPV/EHU da euskarazko aldizkari eta artikulua gehien argitaratzen dituen unibertsitatea. Noski, guztietatik handiena ere bada, baita administrazio publikoak diruz gehien lagundutakoa ere. Ikus dezagun, bada, zehazki zein den UPV/EHUren ekarpena euskarazko produkzio zientifikoaren esparruan.

Guztira, UPV/EHUK gaur egun 34 aldizkari ditu, horietako 3 euskaraz argitaratzen dira: *Tantak*, *Ekaia* eta *Gogoa*. Lehenengo biak UPV/EHUren lehenengo euskara plangintzaren testuinguruan sortu ziren, eta azkena duela dozena bat urte agertu zen. Beste 31 aldizkarietan badira aldizkari batzuk euskarazko lanak argitaratzen dituztenak, eta 11 aldizkarietan ez da euskarazko lanik inoiz publikatu. Eta ez bada euskarazko lanik argitaratu erdarazko aldizkarietan, ez da 11 aldizkari horiek ingelesezkoak direlako. Izan ere, UPV/EHUren ingelesezko aldizkariak 2 baino ez dira. Beste guztietan gaztelania da nagusi.

Hori ez da fenomeno aipagarri bakarra; izan ere, antzeman dugunez, erdara-euskara tartekatzen omen duten 20 aldizkariarten artean, badira aldizkari batzuk aldizkariaren hasierako urteetan euskarazko lanak argitaratu zituztenak, eta azken urteotan euskarazko lan bat bera ere argitaratzen ez dutenak (adb. *Theoria*).

Bestalde, badira ingeleserako jauzia egin duten aldizkariak. Adibiderik ezagunenetakoa *Revista de Psicodidáctica* aldizkaria da. Hasiera batean gaztelaniazko lanak argitaratu arren, euskarak presentzia nabarmena zuen. 17. zenbakitik aurrera

(2012), gaztelaniaz eta ingelesez argitaratzen hasi zen. Horri esker, besteak beste, Web of Knowledge (WoK)-en indexatzen da. Euskarazko artikulurik jada ez da argitaratzen bertan.

Pentsa liteke aipatutako kontu horiek guztiak gertaera puntualak direla, orain sortzen ari diren aldizkariak UPV/EHUen bestelako oinarri eta asmoekin sortu direla. Baina ez. Azken hamarkadan, UPV/EHUen 6 aldizkari sortu dira. Tamalez, aldizkariok erabat erdaldunak dira, edota gehien jota 10 urtetan 5 artikulurik argitaratu dituztenak euskaraz (adb. *Revista Vasca de Economía Social*).

Fenomeno horiek, noski, bizi dugun testuinguru akademiakoaren isla zuzenak dira: UPV/EHUren nazioarteratze prozesua, ingelesaren gorakada jakintza-arlo guztietan, egileek ohiko kanon akademikoetara egokitzeko beharra ibilbide arrakastatsua egiteko, edota besterik gabe beraien lanpostua egonkortzeko, eta abar. Hori guztia kontuan hartuta, gure ustez, euskarazko produkzioak UPV/EHUen sabaia jo du. *Tantak, Ekaia* eta *Gogoa* aldizkarietatik kanpo, UPV/EHUko aldizkarietan gero eta gutxiago argitaratuko da euskaraz. Eta, seguru aski, ondorio hori beste aldizkari elebidun/eleantzetara orokortu daiteke. Izan ere, euskarazko produkzioak azkenaldian nonahitik begiratuta goia jo duela ematen du. Ikus dezagun zer pasatzen den artikuluekin.

Ingumaren arabera, 2013. urtean 425 artikulurik kaleratu ziren euskaraz. Zenbaki polita dirudien arren, kopurua perspektiba zabalago batean aztertzen badugu, eta atzera jotzen badugu, ondorioa ezin ezkorragoa da: 2000-2004 tartean, batez beste urteko 483 artikulurik argitaratu ziren euskaraz, hau da, duela 10 urte baino produkzio txikiagoa dugu. Eta hori ez da euskarazko aldizkariren bat hil egin delako; izan ere, azken 15 urteotan aldizkari berriak sortu dira, hala nola, *Gogoa* eta *Euskalingua*. Gure hipotesia da erdara-euskara tartekatzen zuten aldizkariak gero eta euskarazko lan gutxiago argitaratzen dituztela.

Aipatutako hipotesia konprobatzea erraza da, nahikoa litzaiteke erdara-euskara tartekatzen duten 86 aldizkariak hartzea

eta zenbakiz zenbaki aztertzea zer pasatu den jakiteko. Horra inurri lan bat, konprobatzeko zaila gaur egungo ikerketa testuinguru unibertsitario itogarrian. Une honetan horrelako ikerketa lerro bati jarraipena ematea ezinezkoa da, ez bada militantzia eta konpromiso pertsonalarengatik. Izan ere, unibertsitariok ikerketa talde batean sartu –edo berri bat osatu– behar dugu, ikerketa proiektu lehiakor bat prestatu, ikerkuntzaren emaitzak indexatutako aldizkarietan argitaratu, aipatuak izan, eta abar. Ahaztu gabe hori guztia egitea lan eskerga dela, edozein momentutan bazterrean gera daitkeela erdal ‘adituen’ etengabeko ebaluazioak gainditu behar ditugulako. Une honetan, beraz, ezinezkoa da euskarazko produkzio zientifikoaren gaineko ikerlerroari, beste ikerketa ildo askori bezalaxe, jarraipen profesionala ematea. Halako gai bat ikertzen, lantzen eta interesa izaten jarraitzen badugu, gure konpromiso pertsonalarengatik izango da, ez besterik.

Testuinguru horretan kokatzen dugu egile euskaldunen arteko lankidetza txikia. Izan ere, Ingumaren arabera, egile euskaldunak asko dira, 8.845, baina beren arteko lankidetza oso txikia. Hau da, beraien arteko harremanak egon badaude, baina liburu edo artikuluen prestaketa norbanakoaren la-

Ingumaren arabera, egile euskaldunak asko dira, 8.845, baina beren arteko lankidetza oso txikia. Izan ere, artikuluen %86 egile bakarrak sinatzen du

na da nagusiki. Izan ere, artikuluen %86 egile bakarrak sinatzen du. Jakintza-arloei erreparatuta, aldeak badira: Natur Zientzia eta Zientzia Hutsen esparruan, egile bakarra duten artikuluek %74 dira, eta Giza Zientzietan, berriz, %90. Hala ere, esparru bietan egile euskaldunen arteko lankidetza oso txikia da. Hizkuntza nagusi batean ekoiztutako lan

batek batez beste 3-6 egile izan ohi ditu. Araua, beraz, egile bat baino gehiago egotea da, eta salbuespena egile bakarreko lanak. Euskarazkoetan, aldiz, ohikoena egile bakarra izatea da. Eta galdera da, egile batek zergatik ingelesez ekoizten

duena taldean egiten du eta euskarazkoa bakarrik? Arrazoi bat baino gehiago eman liteke. Bat aipatzea gustatuko litzaidake. Egile euskaldunek badakite euskaraz argitaratutako lanek aitortza txikiagoa dutela. Hortaz, aitortza gutxiko lanak argitaratzeak atzerapena ekar dezake norbere karrera akademikoan, denbora galera bat, eta hori onartzea norbere aukera eta balioen araberkoa da, erabaki pertsonala. Euskaraz jardutea goi mailan, une honetan ere, ekintza militantea da.

Militantzia guztietan bezala, badaude batzuk lubakian etengabe daudenak, eta beste batzuk militantzia puntualagoak dituztenak. Esate baterako, egile euskaldunen idatzizko produkzioa, salbuespenak salbuespen, baxua da. Ingumako datuen arabera, euskaraz zerbait ekoitzi duten egileen erdiak inguru dokumentu bakarra ekoitzi du euskaraz. Beraz, mota horretako egileek ez dute euskarazko produkzioa modu sistematikoan egiten, ez dute ez beraien goi mailako euskarazko erregistro pertsonala lantzen, ezta jakintza arlo bateko hiztegi espezializatua egonkortzen eta finkatzen laguntzen ere. Noizean behin egindako kolaborazioak izan ohi dira.

Ondorioetara hurbilduz, erronkak plazaratuz

Euskara hizkuntza txiki eta gutxitu bat da, goi mailako euskarazko produkzio zientifikoa baduena eta komunikazio zientifiko esparru bat eraiki duena. Noski, bereizgarri ugari ditu, gehienak gutxiespen sozialaren ondoriozkoak direnak, ez hizkuntzaren beraren ezaugarri linguistikoetatik eratorritakoak. Azken 40 urteotan euskararen ibilbidea esparru akademikoan intentsoa izan da, emankorra ere bai, eta biziki interesgarria gure moduko ikertzaileentzat. Hizkuntza batasuna egiten ari zela, goi mailako esparruan erabiltzeko apustua egin zuten zenbait pertsonak eta erakundek, eta horri esker gaude gaur gutariko asko hemen XXI. mendeko Euskal Herrian Euskal Unibertsitatearen alde lanean.

Eta orain, hizkuntzaren batasun auzia ebatzita dagoeanean (nahiz eta oraindik eztabaidak badiren terminologia

espezializatuaren inguruan), karrera asko euskaraz ikas daitezkeenean unibertsitatean, bereziki UPV/EHUn, eta inoizko ikasle euskaldun matrikulatu eta irakasle-ikertzaile euskaldun kontratatu gehien daudenean unibertsitate desberdinetan... noiz eta orain, euskarazko produkzioak behera egin du. Nonbait zerbait ez dabil ondo... eta buelta eman behar diogu nagusitzen ari den joera horri.

Hasteko, unibertsitario euskaldunek euskaraz ere ekoitziko balute, jautzia emango genukeela seguru nago. Dudarik gabe, jakintza-arloen arabera euskaraz modu desberdinean ekoizten da. Historia arloan, esate baterako, sarritan, euskaraz argitaratzen ditugu ikerketen emaitzak, eta, ondoren, emaitzok ezagutzera emateko, ingelesezko sintesiak prestatu beharko genituzke. Fisikan, berriz, ez dut uste ikerketa baten emaitza lehenengo euskaraz kaleratu behar denik, kasu horretan imajinatzen dut ingelesa erabiliko litzatekeela ikerketaren hasierako emaitzen berri emateko, eta euskara goi mailako dibulgazioa egiteko erabil liteke. Beraz, egile unibertsitario bakoitzak, bere jakintza-arloaren ezaugarriak eta bertako informazio eta komunikazio fluxuak ezagututa, produkzio eleanitza egin beharko luke, erdal elebakartasuna gaindituz.

Gaur egun, euskarazko komunikazio zientifikoak erronka handi bat du: euskarazko produkzio zientifikoari eustea. Horretan, ebaluazioa giltzarri izan daiteke. Une honetan euskarak baditu goi mailako produkzioa, azpiegitura eta egileak. Horien egoera nahiko prekarioa da. Ebaluazioak sare hori trinkotzen lagun dezake, baldin eta horretarako interesa badago eta irizpideak garatzen badira. Ebaluazioaren bitartez, produkzioa eta egile euskaldunak sustatu nahi badira, irizpideak garatu beharko lirateke. Eta irizpide horiek lotuta egon behar dute hizkuntza bakoitzaren bilakaera sozial, linguistiko eta azpiegiturekin.

Euskarazko lanen erreferentzialtasuna areagotzeko, eta euskaldunen goi mailako komunikazio esparrua trinkotzeko, giltzarria izan daiteke goi mailako euskarazko produkzioaren ebaluazio sistema propio bat garatzea: alde batetik, aitortuko

duena hizkuntzaren normalizaziotik harago euskarazko produkzioaren balioa eta erabilera goi mailan (irakaskuntzan, ikerkuntzan, eta abar); bestetik, sustatuko duena egileen produkzioa; eta, azkenik, erreferentzialtasunak eraikitzen lagunduko lukeena (aldizkariena, egileena, eta abar). Oso baliagarria litzateke, horretarako, euskararen beraren gaur eguneko egoera soziolinguistikora eta bilakaera historikora egokitutako nazioarteko oinarrizko estandarrak erabiltzea. Bestelako ebaluazioek, hau da, hizkuntzaren egoera soziolinguistikoa eta historikoa aintzat hartzen ez dutenek, eragin kaltegarria izan dezakete goi mailako euskararen erabileran.

Euskara, maila akademikoan, lehen aipatu dugun moduan, azpi-instituzionalizatuta dago, euskarazko produkzio gehiena kulturgintzako erakunde eta elkarteek ekoizten dutelako. Alde horretatik, euskararentzat unibertsitatea behar dugu, euskararen hizkuntza-komunitatea eratzeke eta garatzeko erakundea.

Oharrak

1. Tesiaren atal bibliometrikoa argitaratuta dago eta sarean kontsulta daiteke: 'Euskararen aurrerabidea zientzia eta goi mailako esparruan. Azterketa bibliometrikoa' (Artetxe, 2011). Bertan aurki daitezke zehatz jasota artikuluko honetako datuak, baita haiekin lotutako erreferentzia bibliografikoak ere.
2. Inguma, Euskal Komunitate Zientifikoaren datu-basea (www.inguma.es).

Bibliografia

- Artetxe, K. (2011): 'Euskararen aurrerabidea zientzia eta goi mailako esparruan. Azterketa bibliometrikoa'. *Cuadernos Sociológicos Vascos* 28, 5-174 (www.lehendakaritza.ejgv.euskadi.net/contenidos/informe_estudio/cuaderno_sociologico_vasco_28/es_cu_soc28/adjuntos/csv28.pdf; 2015-03-15).
- (2011): *Euskara unibertsitatera bidean: eragileak eta proiektuak (1939-1990)*, Bilbo: UEU.
- Intxausti, J. (1959): 'Illobira bultzaka', *Jakin* 9, 83-88.
- Orixe [N. Ormaetxea] (1959): "Mea culpa" eta "quos ego!". Anizetxe iau-nari', *Jakin* 9, 89-93.
- Snow, C.P. (I. Irazabalbeitia itzultzailea) (2007): *Bi kulturak*, Donostia: Elhuyar.
- Txillardeggi [J.L. Alvarez Enparantza] (1958): "Txillardeggi" jaunaren erantzuna', *Jakin* 6, 85-93.